

ЕРИТРОНІЙ СОБАЧИЙ ЗУБ

Erythronium dens-canis L. (*E. dens-canis* L. subsp. *albiflorum* Kricsf., *E. maculatum* DC.)

Родина Лілійні — Liliaceae

Природоохоронний статус виду

Рідкісний.

Наукове значення

Середземноморсько-середньоевропейський вид на сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Атлантична та Середня Європа, Середземномор'я. В Україні — Карпати та Передкарпаття. Відокремлені локалітети існують у Пн. Поділлі та Центральному Поліссі. Адм. регіони: Жт, Ль, Ів, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій

У Карпатах та Прикарпатті зустрічається окремими групами невисокої щільності, зрідка — щільними заростями. У Центральному Поліссі — щільність незначна. Чисельність популяцій зменшується, в окремих локалітетах вид зник.

Причини зміни чисельності

Інтенсивне ведення лісового господарства (рубки), зривання на букети, викопування цибулин, зміна гідрологічного режиму.

Умови зростання.

У Карпатах у передгірних дубово-грабових і гірських букових, буково-грабових, буково-дубових лісах, чагарниках. Переважно на висоті 200–1200 м н.р.м., окремі локалітети зафіксовані у субальпійському поясі. У Центральному Поліссі зростає у дубових, дубово-грабових, зрідка у сосново-дубових добре зволжених лісах. Займає екотонні угруповання на межі класів *Quercetea robori-petraeae* та союзу *Alno-Ulmion* (кл. *Querceto-Fagetea*). Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна рослина, ефемероїд. Цибулина яйцеподібно-циліндрична з 2–3 сидячими виводковими цибулинками, що своїм виглядом нагадують собачі зуби. Стебло пряме, 10–20 см заввишки, вгорі з однією, зрідка з двома пониклими квітками; в нижній половині — з двома майже супротивними листками. Листки яйцеподібно-ланцетні або довгасто-ланцетні, сизо-зелені, пурпурово-крапчасті, при основі звужені в черешок. Листочки оцвітини ланцетні або лінійно-ланцетні, до 30 мм завдовжки, 8–10 мм завширшки, рожеві або фіолетові, зрідка майже білі, при основі з білими або рудими плямками. Цвіте у березні–квітні, плодоносить у кінці травня. Розмножується насінням та вегетативно (дочірніми цибулинками).

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняють у Карпатському БЗ, заказнику «Довгий брід» (Житомирська обл.). Слід відновити заказник біля с. Чемеринці (Перемишлянський р-н, Львівська обл.), контролювати стан популяцій. Заборонено викопування, збирання, продаж рослин, проведення суцільних рубок лісу, порушення гідрологічних умов зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у Національному ботсаду ім. М.М. Гришка НАН України, ботсаду ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Т. Шевченка, ботсаду Ужгородського національного університету.

Господарське та комерційне значення

Цінний декоративний вид.

Основні джерела інформації

Вайнагі, 1964; Каталог раритетного біорізноманіття..., 2002; Комендар, 1974; Комендар, Грицак, Неймет, Стойко, 1976; Комендар, Неймет, 1980; Комендар, Скунець, Гнатюк, 1985; Котов, 1962; Орлов, 2002, 2005; Орлов, Сиренький, 2004; Охрана важнейших ботанических объектов..., 1979; Флора УРСР, 1950; ЧКУ, 1996; Чопик, 1978.

Автори: О.О.Орлов, О.О.Кагало, В.І.Сабадаш

Фото: М.М. Перегрим

РЯБЧИК ШАХОВИЙ

Frittilaria meleagris L.

Родина Лілійні — Liliaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Палеарктичний вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні
Вид зростає в Атлантичній, Середній (від Скандинавії до Франції) і Сх. Європі, Середземномор'ї, на Алтаї. В Україні — Закарпаття, Передкарпаття, Буковина, Зх. Лісостеп, зрідка — Правобережний Лісостеп, Центральне Полісся. Адм. регіони: Жт, Кв, Ль, Ів, Зк, Чц.

Чисельність та структура популяцій
Зростає окремими куртинами, невеликими за площею та малочисельними. Популяції у віддалених важкодоступних місцях відзначаються високою щільністю і повночленними віковими спектрами, в окол. населених пунктів (наприклад, м. Чернівці) втрачені.

Причини зміни чисельності
Осушувальна меліорація, надмірне випасання, зривання рослин, переважно для продажу, викопування рослин.

Умови місцезростання

Вид заплавної екотопів із багатими вологими ґрунтами. В Карпатах відомий із заплави Тиси, долин р. Сірет, р. Прут та ін., де зростає у заплавної дубових, вільхових, ясеневільхових, ясеневих лісів (союз *Alnion incanae*) та в заболочених луках на їх місці. В Правобережному Лісостепу зростає в заплаві р. Рось із виходами гранітів на луках, оточених чорновільшняками.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 15–40 см заввишки із кулястою цибулиною. Стебло пряме, на верхівці дугоподібно загнуте. Сіро-зелені листки чергові, широколінійні, жолобчасті. Стебло несе 2–3 дзвоникоподібні пови-

слі квітки, пурпурні, із шахматним малюнком (зрідка жовті). Плід куляста коробочка. Цвіте в квітні–травні. Плодоносить у червні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняють в НПП «Синевир» і пам'ятці природи загальнодержавного значення «Білка» (Чернівецька обл.). Необхідно збільшити кількість природно-заповідних територій для охорони виду. Заборонено збирання рослин, проведення осушувальної меліорації, надмірний випас.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
ЧКУ, 1996; Чорней, Буджак, Токарюк, 2000.

Автори: Т.Л. Андрієнко, І.І. Чорней
Фото: О.О. Сенчило

РЯБЧИК МАЛИЙ

Fritillaria meleagroides Patr. ex Schult. et Schult.f. (*F. longifolia* Steven ex Ledeb., nom. illeg.)

Родина Лілійні — Liliaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення

Європейсько-західно-сибірський вид з диз'юнктивним ареалом.

Ареал виду та його поширення в Україні

У середній та пд. смузі Сх. Європи, на пд. Зх. Сибіру, Алтаї, у Середній Азії. В Україні — Лівобережний Лісостеп та Степ (спорадично), Правобережний Лісостеп та Степ (поодинокі). Адм. регіони: Чк, Кд, Дн, Пл, Хр, Дц, Лг, Хс, Зп.

Чисельність та структура популяцій

На Лівобережжі популяції досить чисельні, але поступово зменшуються; в інших районах України вид майже зник. У Станично-Луганському відділенні Луганського ПЗ і НПП «Святі Гори» популяції численні, повноцвітні, структура інших популяцій не досліджена.

Причини зміни чисельності

Порушення умов зростання: розорювання заплав, докорінне та поверхневе поліпшення лук, випасання худоби; зривання на букети, викопування цибулин.

Умови місцезростання

Зростає на вогких луках у заплавах річок, зрідка у степових подах. Найкраще почуває себе в лучних угрупованнях кл. *Molinio-Arrhenatheretae*, зрідка поодинокі екземпляри трапляються в лучно-степових угрупованнях союзу *Fragario viridis-Trifolium montani*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Ефемероїд. Багаторічна трав'яна рослина 20–70 см заввишки. Цибулина яйцеподібно-куляста, з бурою оболонкою. Стебло з 5–8 вузьколінійними, жолобчастими, загостреними, спіральнорозташованими листками. Квітки 25–35 мм завдовжки, зазвичай поодинокі, повислі, брудно-пурпурові, всередині жовтуваті з темними плямами, які утворюють невизначений шаховий малюнок, зовнішні листочки оцвітини довгасті або довгасто-еліптичні, внутрішні — довгасто-обернено-яйцеподібні. Плід — довгаста тупотригранна, гострокінчаста коробочка до 2,5 см завдовжки і 1,5 см завширшки. Цвіте у квітні-травні. Плодоносить у червні. Розмножується насінням та цибулинами.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняють в БЗ «Асканія-Нова», Луганському ПЗ, НПП «Святі Гори», ряді РЛП, заказників та пам'яток природи загальнодержавного та місцевого значення. Необхідно контролювати стан популяцій, створювати нові природно-заповідні території в місцях зростання виду. Заборонено збирання рослин, розорювання річкових заплав, надмірний випас худоби, викошування лук у першій половині літа.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують в Донецькому ботанічному саду НАН України, Ботанічному саду ім. О.В. Фоміна Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

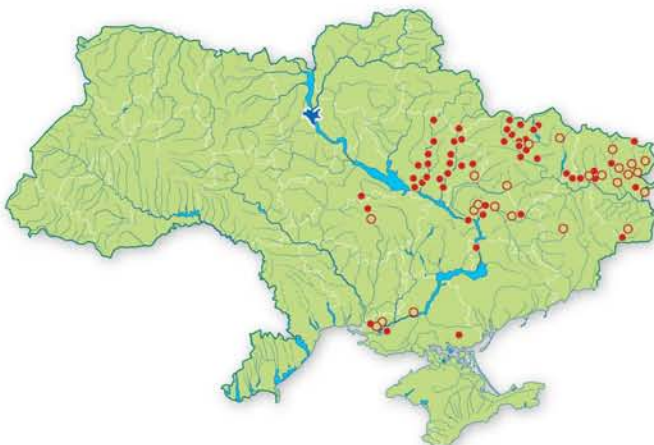
Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Байрак, Стецюк, 2005; Бурда, Остапко, Ларин, 1995; Кучеревський, 2001; Рідкісні й зникаючі рослини Луганської області, 2003; Тарасов, 1983; Флора УРСР, 1950; ЧКУ, 1996.

Автори: І.А. Коротченко, О.О. Орлов
Фото: О.О. Кагало, Л.Я. Нагорна (вставка)

РЯБЧИК ГІРСЬКИЙ

Fritillaria montana Hoppe
(*F. orientalis* auct. non Adam)

Родина Лілійні — Liliaceae

Природоохоронний статус виду
Зникаючий.

Наукове значення

Пд.-європейсько-балканський вид на пн.-сх. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн. Причорномор'я (Молдова, Румунія), Балканський п-ів. В Україні відомий з ізольованих оселищ у Середньому та Пд. Придністров'ї. Адм. регіони: Чц, Хм, Од.

Чисельність та структура популяцій

Популяції між с. Устя і Велика Слобідка (Хмельницька обл.) і в ур. Шебутинський Яр (с. Шебутинці) налічують по 1 тис. особин кожна, а з окол. с. Михайлівка та м. Сокиряни (Чернівецька обл.) — по декілька тисяч особин. В усіх популяціях переважають догенеративні групи. Стан популяції поблизу смт. Біляївка Одеської обл. невідомий.

Причини зміни чисельності

Найбільше потерпає від збирання рослин на букети, викопування цибулин, рекреаційного впливу. Особливо загрозливим є стан популяцій у Хмельницькій обл.

Умови місцезростання

На схилах різного ступеня крутизни, пд., зх. та сх. експозицій з сухими або помірно зволоженими дерново-карбонатними або вилуженими чорноземами, іноді — рендзинами, на вапняках, мергелях, гіпсах. Ростає в лісах, на лісових галявинах, узліссях, серед чагарникових заростей та у складі лісокультур

листяних порід. Компонент травостою (іноді співдомінант весняної синузії) угруповань кл. *Quercus-Fagetea*, *Robinietea*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина, 20–55 см заввишки. Бульбоцибулина куляста, до 2 см завширшки. Стебло прямостояче, з лінійно-ланцетними або ланцетними листками. Верхні три листки зближені під квіткою, решта чергові або зближені по два, закручені. Квітки поодинокі (зрідка по 2), поникаючі. Оцвітина широка, дзвоникоподібна, коричнево-пурпурова, усередині жовтувата з шаховим малюнком. Плід обернено-йцеподібна коробочка, біля основи звужена в коротку ніжку. Цвіте у квітні–травні,

плодоносить у травні–липні. Розмножується насінням і вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Включена до Додатку I Бернської конвенції. Охороняють в НПП «Подільські Товтри», ландшафтному заказнику «Шебутинський Яр» (Чернівецька обл.). Необхідно взяти під охорону всі оселища виду, контролювати стан популяцій, культивувати в ботанічних садах. Заборонено збирання, викопування рослин, порушення умов місцезростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Культивують у ботанічному саду Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича.

Господарське та комерційне значення

Декоративне.

Основні джерела інформації

Любінська, 2000; Определитель высших растений Молдавской ССР, 1975; Собко, 1992; Судинні рослини флори Чернівецької області, 1999; ЧКУ, 1996; Тора, 1936.

Автори: Чорней І.І., Кагало О.О., Любінська Л.Г.
Фото: В.В. Буджак

